

Bisera Dakova

(Austria, Department of Slavonic Studies, University of Vienna; Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences)

On the Displacements in Literary History

Abstract: This article offers a summary of the various ways out of the rigidly stagnated literary-historical canon proposed by the participants in the Forum *Transformations of Bulgarian Literary History* (University of Vienna, 2021): the universalisation of Bulgarian modernism and the unravelling of its rhetoric of the end times and its preoccupation with death (Elka Dimitrova); the purposeful mastery of the “comprehensive archive” and the initiation of impressive research projects (Mladen Vlashki); the profound impact of the aesthetic phenomenon of Secession on the Bulgarian literary production of the 1900s – 1930s (Tsvetana Georgieva); the detailed exploration of a seemingly familiar and paradoxically unstudied artefact – the *Young Bulgarian Art* pamphlet published by the renowned magazine *Der Sturm* (Bisera Dakova).

Keywords: literary history, manifesto, rhetoric, archive, Secession, *Der Sturm*

Бисера Дакова

(Австрия, Институт за славистика, Университет Виена; Институт за литература – БАН)

За отместванията от литературната история

Дълго време се колебаех как да преведа от немски избрания от мен наслов за нашия отлаган на два пъти форум, състоял се през юни 2021 година в тесен до фамилиарност кръг, а именно: „Die Umwandlungen der Literaturgeschichte“. *Преображенията* бе най-красивият превод, ала дали бе правдоподобен – дали литературната история наистина е способна на артистични преобразявания? *Преобръщания* в плоската си буквалност сякаш описваше най-точно механичните и негъвкави напасвания, нагаждания на литературната история към нови политически/езикови/терминологични конюнктури, подсказвайки и неизбежния елемент на принуда в тези процедури по пренаписване на литературния процес; *превращения* съвкупява в себе си волно-артистичното трансформиране и поврата, превъртането, дори „извъртането“ на някои устойчиви представи, формули, твърдения, етикетирания в литературната ни история от времето на 90-те години на ХХ век до настоящия момент. Все пак остана изисканият концепт *преображение*, който поема в своя смислов обхват трансформациите, модифициранията, коригиранията и, не на последно място, „ригидизиранията“ в литературноисторическите ни представи.

Текстовете, предложени от участвалите във форума „Преображенията на литературната история“ (22.06. 2021, Институт за славистика/Университет Виена), задават – всеки по своему – различни излази от стагнирания до 1989 година литературноисторически, рецептивно-херменевтически канон: чрез есенциализиране на универсалното в развоя на модернизмите (Елка Димитрова), чрез гмурване във „всеобхватния архив“, и то главоломно-индивидуалистично, когато проектният принцип в изследванията все още не е заработил (Младен Влашки); чрез пренаписване историята на българския сим-

волизъм през концепта *сецесион/декоративизъм* и изследване на литературната продукция в България от началото на XX век до края на 20-те години през могъщата, вездесъщата аура на сецесиона, който е и *Jugendstil*, *art nuovo*, *stil liberti*, неоромантизъм, руски модерн, т.е. националните вариации на феномена се вземат предвид (Цветана Георгиева); чрез вглеждане и преоткриване на един привидно общоизвестен, ала непроучван артефакт – българският брой „*Junge bulgarische Kunst*“ (октомври 1929) на немското списание „*Der Sturm*“ (в случая визирам собствените си намерения да разчета адекватно посланията на представителната българска книжка, която определено противоречи на създадените в последните години представи за развоя и приключването на българския модернизъм. В нея е явна волята на съставителя и на преводача Иван Тугев да пренареди, преформулира, преостойности текстове, автори, периоди в българската литература.)

Тъкмо поривът по пренареждане, по разместване на представите, на квалификациите, на непоклатимите обозначения създава веригата от отрицания, но и съотнасяния в историко-литературния обзор на Е. Димитрова: кръгът „Мисъл“ спрямо и срещу Иван Вазов; кръгът „Хиперион“ спрямо и срещу кръга „Мисъл“, като тук най-яркият пример на прегрупиране, пренареждане, преназоваване на факти и автори имена е „Българска литература 1880-1930“ (1935) на Иван Радославов. Може би не най-съвършеният, нито фактологично най-изчерпателният труд, но точно затова удивително хомогенен във волята по преформулиране на явления, процеси, художествени формации, тип автори. Идеологически фундиран и цялостен.

В своя манифестно стилизиран текст „Модернизъмът: пролегомени към Края“, Елка Димитрова надмогва литературната история, издигайки се на нивото на една универсална диалектика на модернистичния развой, откъдето се провижда слиянето на началото с края, съзнанието за бързопреходността у вестителите на нови насоки, както и „трайността на едно романтическо по типологията си начало в литературата“. Дефинирайки същността на непоколебимата реторика на модернизма именно като „реторика на края“, Е. Димитрова достига до изключително ценната теза за „неновотата, неединичността на модернизма“. Или в литературната история хронологичната постъпателност на художествените феномени „се преобразява“ в периодична повторимост, в заявяване на *старото* като *ново*, и както обобщава авторката на тоя литературоведски манифест: „социалните и политическите мотиви стоят в основата на всяко модернистично избухване“.¹

Бих искала да отбележа доловимото пристрастие в текста на Елка Димитрова към т. нар. „мистика на нервите“, популярна визия на идеолога на Виенската модерност Херман Бар, тъй като това неочаквано сближава погледа отгоре и отвън спрямо българския модернизъм у Елка Димитрова, с взирането в дълбинното, заровеното, забравеното в архива, с проучването на емпиричния материал от Младен Влашки. Едно проучване, което би могло, тръгвайки от „кота нула“, да достигне до радикално преобръщане на неразрушими литературноисторически представи. Младен Влашки споделя своя дълголетен опит с *онагледяването* на Виенската модерност в българската литература.² Доказването на тази рецепция тръгва от изпреварващата идея за нейното наличие, идея, намерила щастливото си потвърждение в архивните материали, в сферата на оная автентичност, която не подвежда, не е манипулативен подбор и към която изследователят призовава да се насочат усилията на научни екипи, да се създаде „единна научна поли-

¹ Доц. д-р Елка Димитрова е ръководител на научните проекти към Института за литература – БАН: „Българският модернизъм и постмодернизъм“ (2010), „Дигитализация и концептуализация на литературното наследство на българския модернизъм“ (2012), „Българско и модерно“ (2014).

² Фактологично богато и преобръщащо устойчивите рецептивни установки е изследването на Мл. Влашки (2017), доктор по философия към Виенския университет.

тика“, да бъдат сдобити най-сетне каноничните ни автори с прецизни академични издания на своите съчинения. Единствено така може да се избегне откъслечната работа и евтиният ентузиазъм на „новите прочити“, на свой ред повърхностни и подвеждащи.

Именно към подобен оцелостен захват с модерната литература от първите две десетилетия на XX век се стреми Цветана Георгиева в подготвената си за печат монография „Българският литературен сецесион/декоративизъм“. При все че съществуват сериозни опити в литературознанието ни да се прочете българската литература през сецесиона (Емилия Стайчева, Бойко Пенчев, Светлана Стойчева, Бисера Дакова, Пламен Антов, самата Цветана Георгиева, срв. Георгиева 2010), все още липсва решителното тотално полагане на естетическия феномен *сецесион* върху българската поезия и въобще върху българското изкуство от началото на XX век докъм края на 20-те години.

В текста на Цветана Георгиева, резюмиращ посоките на нейното търсене и припознаване на *сецесиона* в българската литературна история, бих открила две особено важни тези:

1. отхвърлянето на дискриминиращото понятие „влияние“ и настояването върху равнопоставения културен обмен и
2. извънредно ценното наблюдение за внезапното „заговорване“ от страна на българските автори на чужди им културни езици, т.е. забелязването на приспособимостта, на финия усет у тези автори към актуалните поетически наречия, на тяхната способност за вговаряне в полилога на културите.

Струва ми се, че сред тези автори, вплетени в неизбродната сецесионна мрежа, има не само перфектно заучили модела на този изказ, но също и дълбоки познавачи на този тип култура. Николай Лилиев за мен е подобен параден пример, както и неговият близък приятел – ерудитът Николай Райнов, разбира се, не бива да пропускаме естествено потопения в духа на Виенския сецесион Теодор Траянов, който компетентно борави с идеологемите на естетическото направление, в отличие от органично усвоилия представителните сецесионни мотиви в поезията и илюстрациите си Емануил Попдимитров.

Убедена съм, че мащабното пренаписване на формирация период на Новата българска литература (1900-1930) през поетиката, през светогледните постулати на сецесиона би рефлектирало дори върху ония представи за автори и художествени насоки, които смятаме за изначално необорими.

ЛИТЕРАТУРА

Влашки 2017: *Влашки, Мл.* Млада Виена в млада България. Драматургията на „Млада Виена“ и нейните театрални и литературни проекции в България до 1944 г. София: Хермес. (Vlashki 2017: *Vlashki, Ml.* Mlada Viena v mlada Balgaria. Dramaturgiata na „Mlada Viena“ i nejnite teatralni i literaturni proektsii v Balgaria do 1944 g. Sofia: Hermes).

Георгиева 2010: *Георгиева, Цв.* Емануил Попдимитров. Поезия и философия. София: Ан-Ди (Georgieva 2010: *Georgieva, Tsv.* Emanuil Popdimitrov. Poezia i filosofia. Sofia: An-Di).